

ביקורת

אנו מביאים בזאת ביקורת שניה על ספרו החדש של א.ב. יהושע „גירושים מאוחרים“

דיוקן משפחתי בראי עכור

„הכלאה של שתי טעויות נותנת חיוב שלילי“
יונה וולך

א.ב. יהושע / גירושים מאוחרים
ריס / סימן קריאה / 1982 /
336 עמ'.

אמנון נבות

א. בסיס משותף

בקל לפתור את הרומאן החדש של א.ב. יהושע על ידי שיוכו המידי להשפעתו של ויליאם פוקנר. לכאורה, השליטה של פוקנר בגירושים מאוחרים היא כמעט מוחלטת: לא רק אימוץ של מודלים זהים, אלא בעיקר מגע של א.ב. יהושע עם היצירות הפוקנריות הקונטראורסאליות ביותר כמו „הקול והזעם“ ו„דקלי פרא“. אין רע בעצם הטיפול התימאטי החוזר הזה, או בעצם התגדרותם של מספרים בצל גדולים מהם. לא פעם נוצר תהליך של תלות הדדית, בו יצירות האב מטעינות באיזה אופן את „הגל השני“, ומקנות לו עוצמה סגולית.

גשאלת השאלה היכן מצויים קווי הגבול, בין השפעה מטעינה לבין השפעה מהרסת. מבחנם של הדברים הוא מסובך למדי. מדור בר כאן במבחן קשה שמעמיד „גירושים מאוחרים“ לפני ביקורת הספרות. יש לזכור היטב שהמדובר הוא בפוקנר, שטען כי נכשל ביצירה המשמשת מעין „אלתר אגו“ ל„גירושים מאוחרים“. יהושע עצמו מודה, בחצי פה, בהשפעה הזאת באמצעות מוטו אחד בפתח המונולוג הראשון. גיתנת האמת להי אמר, מערכת הקישורים והזיקות ההדדיים מחייבת מתווה גדולה מזו לאין שיעור. דומה שא.ב. יהושע חייב „חצי רומאן“ ל„פוקנר“.

ואולם הסיבוך הממשי חופף פחות או יותר את דבר ההודאה בכשלון של פוקנר, לגבי יצירה שאמורה היתה להיות יצירתו המרכזית. הוא עצמו כינה את „הקול והזעם“ „בני החריג, האהוב עלי מכל בני“. אכן, „הקול והזעם“ נבנה כמשוואה בעלת יותר מדי געלמים. הדמות המרכזית ברומאן הפוקנרי אינה מופיעה כלל בזכות עצמה. עיקר הנעלמים במשוואה הם האבות ה מייסדים של המשפחה, נושאי הגנים של הטירוף וההתפוררות, ולאורם נגלים הבנים כמין מוטאציות מעוותות לגמרי.

יש לשער כי א.ב. יהושע למד היטב את „הקול והזעם“ וכך הפך הכשל הפוקנרי לחלק מהתשתית של „גירושים מאוחרים“. מוקד הבעיה כאן הוא אי-הבנה טראגית ה קשורה לכישלון הזה המוכרז מראש: כאמור, הכישלון הזה, או ליתר דיוק הכרזתו בקול רם הוא חלק מהתשתית שלקחה בחשבון פערי ענק מסוכנים. פוקנר היה פותר את העניין על ידי כמה תוספות מבהירות, אבל הפערים הם כאמור נעלמים במשוואה מתוכי גנת היטב.

פתרונו של א.ב. יהושע, פתרון צמצום הפערים, יסודו, אפוא, באי-הבנה בסיסית. לדברים יש היבט אירוני לאחר מעשה, ואולם יש לקחת בחשבון כי סוג זה של אי הבנות וטעויות אופטיות צפויות בכל מקרה ומקרה של שיעתוק מודלים. למרות כל זאת, אין לפסול מראש את התלות וה זיקה למודל היסוד, כפי שאין לפסול את „אדיפוס המלך“ כמודל יסוד, את סופוקלס או את סרוונטס. אין ספק שא.ב. יהושע אימץ מודל יסוד מרתק, אם כי מדובר כאן באחד המודלים הקשים והבעייתיים ביותר מכל אלה המתקבלים על הדעת.

ב. פתרון נחפז

נפתח במערכת הפתרונות של א.ב. יהושע עצמו לקומפלקס של פוקנר, דרך מודל יש-ראלי בורגני פלוס, אשר למרות ההתכוו-נויות ומעשי-כשפים לא יהפוך להיות קוורום מסובך וחולני — מגטאלי כמו משפחה אמה-ריקאית בת הדרום שעדיין חיה את פארה שלפני דור. קיים עוד הבדל, אשר למרות היותו מקיים מראית-עין סמאנטית הוא אינו כזה: פוקנר כתב על — א.ב. יהושע כתב ל — ובכך יוסברו חלק מהפערים אשר בתשתית הפתרונות השונים. אם כן, פתרונו של יהושע הוא פשוט — צמצום פערים וביטול נעל-מים. הקווקו המרוסק של פוקנר בו התוות דמויות הופך להיות קו חד וברור. ולשם דוגמא: אם המשפחה ב„הקול והזעם“ לער-מת אם המשפחה הישראלית היושבת בבית חולים לחולי רוח בעכו: האח החולה של המשפחה הפוקנרית, שפערי הזמן בין שעות סבו לשעונים בחוץ הם סובלימאציה ספרו-תית מופלאה לסכיזופרניה — הופך להיות ברומאן של יהושע דמות הומוסכסואל נצלן ולא מורכב באופן מיוחד. המקבילה הי שניה, האח אסא, אינה ברורה, היא אגב הדמות הקרובה ביותר למדוי הדמויות של פוקנר כלשונו ורוחו, דבר המצביע שוב עד כמה בעייתית עלול להיות העתק המודל. בי-אולם דרך אפשרית לפתח אינספור קווים מקי-בילים, בין גייסון, לבין קדמי וכו' וכו'. למרות הנאמר כאן, כל אשר יפטור את „גירושים מאוחרים“ כגירסה ירודה של „הי“

קול והזעם“ מחטיא התרחשות שאכנה אותה עיצומו של תהליך. ככל הנראה נוצרה מערכת ציפיות המכירה פחות בתהליך מתי משך ודורשת באופן נחוש תוצאות מיי-דית. באשר לא.ב. יהושע ייאמר כאן דבר מפורש — כגודל היומרה, כן גדל ההיקף האטמוספירי. אין כאן קנה מידה מוקטן של סיפורת מינורית בעלת טווח זיקות מצומצם, ואין לאמוד את הדברים בקנה מידה של „מומנט מוסיקלי“ (קנז), או קנה מידה ריאליסטי ברור ולא קונטרוורסאלי כגון „אליקו בן יושן“. העובדה שיקשה למצוא מקבילה מתאימה להיקף האטמוספירי והי-משמעי של „גירושים מאוחרים“ ויקל מאד למצוא שווה ערך לדברים הפוכים היא אחד ממאפייניה העיקריים של הבעיה. אין בכך כדי לדגש הבעת דעה סובייקטיבית — דור-קא הצד השני של הגדר ויהושע קנו קרוב אלי יותר מ„המאהב“, ו„גירושים מאוחרים“. ואולם נראה לי, כי העלמותם של קני מידה רחבים יותר מזה הנובליסטי המצומצם עלו-לים לבסוף להוביל לשדפון, אם לא למבוך.

באמרי, קנה מידה נרחב, אני שולל את אשר מתיימר להיות רומאן כפול כרך והוא במהותו הרחבה וגיפוח של נובלה קטנה. מכאן שגם הגדרת ההיקף ובעיקר ההיקף האטמוספירי תהיה נתונה לויכוח פנימי. תחת צילו של פוקנר — יש לדגש את חומרי העלילה בקנה-מידה של רומאן והעיסוק בקני-מידה הוא ערכי לא פחות מבדיקה תימאטית של דברים. מכאן ואילך יאמרו דברים אשר ידגשו את ההבדלים בין פוקנר וא.ב. יהושע, הם הדברים אשר מקנים ל„גירושים מאוחרים“ היקף עצמאי משלו. דבר ראשון — מתח ההתרחשויות גבוה בכמה רמות בהשוואה לרומאן של פוקנר. המשפ-ה המתוארת ב„הקול והזעם“ נמצאת בעי-צומו של תהליך הרקבון הזה. זהו הקול ה עיקרי המלווה את הזעם שבתשתית.

גיתנת האמת להיאמר — את „הקול והזעם“ יש לתפוש בקני מידה שייקספיריים מובהקים, דבר שא.ב. יהושע רחוק ממנו ומחוץ לסולם ההקשרים שלו. מתוך „מקבט“ לקוח גם שם היצירה הפוקנרית לאמור: „שאון וזעם — ותוכן אין...“ ואולם העקרון (המהופך) בקול וזעם היה ונשאר איפוס מוחלט של הבסיס הוורבאלי עליו מושתת שיקספיר, והדברים מושתתים על קוצר ידה של המלה. לכך, בין השאר, יש לשייך את המונולוג העילג של בנג'י המפגר, מכאן ש-הדברים מקושרים היטב בקו רעיוני הדוק. בהקשר זה, נראה המונולוג המקביל של דני ברומאן של יהושע מנותק מכל הקשר ממשי, והרי עוד נפילה קשה בתהליך העי-תקת המוקד הפוקנרי למקום אחר.

ג. דגש פסיכולוגי חברתי

בבסיסו של „הקול והזעם“ טוען פוקנר, עומדת תמונת חלום בה נראים תחתוני ילדה מלובלכים בבוק. המודל שביקש א.ב. יהושע לקיים הוא פסיכולוגי חברתי מעיקרו. במפורש העניין הוא בהעתקת דגשים, ושלא כפוקנר, מציינת יהושע לסוג אינטנסיוויות אחר לחלוטין, הקרוב אולי יותר לשאון ול-זעם החלול העולים מתל-אביב וחיפה, מאשר הקשבה לכרונומטרים עתיקים כביצירה הי פוקנרית. אכן, אין לדבר על שעוני חישה אחידים — כלל וכלל לא. הדבר יידמה להשוואת „נס במילאנו“ ל„שלוש נשים“ לי-אלטמן, אם נשאל דוגמה מבהירה משטח הקולנוע. למרות הכל, הדברים הכתובים ברומאן הנידון נאמדים בכל זאת בקנה מידה של „נס במילאנו“, ואין לזלזל בערכו של הנס שהציל את א.ב. יהושע מטביעה מזהלת בתוך הדוגמה הפוקנרית. אומנם הבסיס הפסיכולוגי המוערער של שתי הי-משפחות דומה למראית עין, וברומאן ש-לפנינו נובעים הדברים מרמת ציפיות של אם המשפחה מבעלה. ההתרחשות עצמה כבר מגלמת את דמות אב המשפחה כמות שהוא — וניתן לאמוד אותו בקני מידה של קיביצר יהודי גודד המעמיד ולדות כאן ושם, ומדלג בין כאן ושם במטוסי אל-על. כאן יש איזכור קלוש לרומאן אחר של פוקנר — „בשכבי גוועת“, ובכל זאת מוקנה לדברים כולם דופק ישראלי פנימי שאין לטעות בו. יש להודות, כי באמצעות הדופק הפנימי הזה (אשר אין כא.ב. יהושע מיטיב לשרטט אותו באופן מדויק) גיצלים „גירר-שים מאוחרים“ מנפילה מוחלטת אל תוך מדום זר לחלוטין.

אין להבין מכל זה שנוצרה סינתזה אמיי-תית בין פוקנר ויהושע — ככל הנראה הי-דברים אינם מתממשים באופן כזה בספרות. זהו עימות בין כוחות לא שווים. אפשר לגסות ולפתור זאת בהסרת הדגש של הי-מודל הפסיכולוגי, מן הרומאן. ממילא נופל דגש זה בין כסאות פוקנריים, פרוידיאניים ויונגיאניים. שיא הנפילה הוא בקואינצידנט שבין צבי, בן המשפחה ההומוסכסואל, וי-הפסיכיאטר, תהליך אשר לקראת סופו נדבק צבי בפסיכיאטר במין תלות כלבית. ממצב דברים זה רק א.ב. יהושע מסוגל להחליץ באופן כל כך מבריק ומפתיע, והתהליך אינו מגיע למבוך פסיכולוגיסטי בפרוטה. דבר זה מעיד כאלף עדים על כושר שליטה בי-חומרי סיפור, ורק חבל שאין כושר זה מנוצל ביתר עוצמה. אם כן, לא בתשתית

דיוקן משפחתי

(סוף מעמוד 29)

החולים שבו נמצאת אשתו. הוא לובש את בגדי אשתו והופך באופן כמלי להיות אחד המטופלים (כמה אופייני לא. ב. יהושע במלוא עוצמתו) ולאחר מכן מסתבך עם הכלב ועם הגדר ונרצה על ידי אחד ממקורבי אשתו בקלשון (כמה פוקנרי). הדבר מאיר באור חדש, הרבה יותר נחוש ומודע לעצמו את האב ואת הבית כמין עמדה אחרונה בקרב מאסף. גם מקבילית הכוחות הסותרים מובהרת כאן היטב. הפערים הפוקנריים נסגרים ואין ספק שנוצרת דינאמיקה ואינטנסיביות פנימית של עלילה, שאינה יכולה להמדד בקני מידה פוקנריים. אפילו תהליך הרגרסיה, המקבל ביטוי עגול למדי, אינו חופף בהכרח את התפוררות המשפחה. מכאן, שלא כאצל פונקר, אין ה' תהליך הזה חד מימדי או חד כיווני.

ה. וכל אלו הגנות

אפילו יכלול המאון בחשבון סופי שימוש מאגזם, לפעמים פרוע, בפסיכולוגיזם, אין כל אלה אלא מאפיינים של תהליך. והתהליך הוא חזרה לסיפורת ריאליסטית. זוהי אמנם חזרה זהירה, מוגנת היטב בפוקנר ושאר מעצורי ביטחון. גם הטכניקה הראשומנית המאפיינת כל כך את הנכתב לאחרונה נגלה כעוד שסתום ביטחון. עדיין פני ההוויה מסובכים ורבי פנים מכדי למוד אותם בקני מידה של ריאליזם פשטני, כגון זה של דור הפלמ"ח, אבל יש בו קסם מגנטי מסויים. למרות כל ההגנות, הריאליזם מבצבץ החוצה ויש לשער שיהפוך להיות בעתיד קו עקיב וברור למדי. השאלה אם התהליך הזה הוא מודע אם לאו, תהיה כיריה באפלה, אפילו אני סבור שהיא מכוונת היטב.

בנקודה זו נקשרים הדברים — היקפו של המבדה, המודל הפוקנרי, הדופק של ההוויה ממארג אחד משיק להיקפי העיגול של ה' ריאליזם, ואולי נוצר כאן באופן זהיר למדי, סוג מיוחד של ריאליזם, והייתי מגדיר זאת בזהירות במונח שאול מהאמנות הפלאסטית — היפר-ריאליזם. יאמר כאן ברורות: סינתזה מושלמת בין המרכיבים טרם נוצרה, ומעניין לאן יובילו הדברים. כך או כך, אל לנו לשכוח ש"גירושים מאוחרים" הוא רומאן רב ערך, גדוש כוחות סותרים, שאינם מפוררים אותו, אלא מקנים לו עוצמה ובנקודות מסויימות מטעינים אותו מאד וקטעים מסויימים הופכים להיות בין החזקים ביותר שקראתי בפרוזה כאן ועכשיו.

"גירושים מאוחרים", מתקיים בכמה דרגות ערכיות מעל ל"מאהב", והעובדה שא. ב. יהושע פנה לדרך קשה, בוצית, מוכיחה כי מקומו בפרוזה של עשרות השנים האחרונות שמור לו בצדק רב. יש לצפות לרומאן הבא ביתר-אופטימיות, מסך כל הציפיות שלאחר "המאהב".

אמנון נבות

טמון כוחו של הסיפור, אלא במה שאכנה, מבני על'. כל אשר אינו קשור ישירות בסיבוב הבסיסי, אלא במה שנובע ממנו: כגון התמונה שבה מסתבך אסא בן המשפחה עם זונה ו' סרסור בתחנה המרכזית של תל-אביב בתוך חנות נעליים, או דמותו של קלדרון, המאהב ההומוסקסואלי של צבי אשר מנסה באופן נבמר לאמץ את עצמו למשפחה, או התמונה שבה צעירה גראפומאנית בת המשפחה קוראת לפני האב את סיפוריה הריריים בעוד שבחדר הסמוך מזדווגת הבת עם בעלה. יש להפוך את הדברים כמו כפפה: התמונות הצדדיות יהפכו להיות נקודת ארכימדס והן המאירות את הקומפלכס הבסיסי ולא להיפך. צריך לשנות את מיקום הזרקור, גם אם כך נוצר במפורש תהליך הפוך מזה שבו אמר הרומאן לזרום באופן טבעי. קיימת כאן סתירה אופיינית נוספת — המקומות שבהם השקיע א. ב. יהושע את עיקר המאמץ הם המקומות בהם כשל. בדרך כלל חופפות נקודות כשל אלה את הקירבה היותר משמעות לשדה השפעתו של פוקנר. המוקדים שבהם צלח יהושע הם המשוחררים יחסית מהקירבה הזאת. יחד עם זאת, אין לפטור את הקביעה הזאת כקביעה נחרצת — עצם העימות עם פוקנר הינו בעל ערך.

ד. משקל הדברים

יש לי תחושה שהמאמץ שבהעתקת דגשים מהתשתית הבעייתית אל מבני העל, דבר המתייב גמישות מסוימת מצד הקורא הוא מאמץ כדאי. חומרי הסיפור הם באמת ובתמים חומרי יסוד בעייתיים הנוגעים בפערי יסוד של הווייתנו כאן ועכשיו. הנסיון לארגון וטיפול לעומק אינו מוטל בספק ערכי. ואולם, הדבר העיקרי הבולט כאן — א. ב. יהושע עזב את מערכת הפתרונות הקלים ומעוטי הערך שבהם סגר לגזחות קוראיו את הטקסטים הקודמים שלו — סוגי הפתרונות הסוציו-ספרותיים של "בסיס טילים 612", "תחילת קיץ 70", תהליך שהגיע לשיאו ב"המאהב". אני מוכן לקבל מראש מודל פוקנרי כבד ובעייתי המעיק למדי על דרכי הסופר ואיני מוכן לקבל איזו הקרנה רחוקה של סיבוב פוקנרי קל משקל, כמו ב"המאהב". הסיבוב למראית עין הומר בסיבוב ממשי. אין לקחת, אפוא, בחשבון תוצאה מיי-דיית, אבל ערכו של תהליך, הרואה ב"גירושים מאוחרים" חלק משלם, מוטל כאן על כף המאזניים. ולכן יש לראות את "גירושים מאוחרים" בתוך היבט סינאופטי על כלל היצירה.

הפרק המסיים את "גירושים מאוחרים" הוא מאפיין, בו פועלים כל הכוחות לחיוב ול-שלילה, וממנו ייקל ללמוד את מגבלותיו ו' מעלותיו של הרומאן: האב, אשר השתחרר למראית עין באמצעות מעשה הגירושים, הולך ומסתבך במקביל ברשת המשפחתית ויוצא להציל את הבית שעליו זיתר. הוא חודר לבית